

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

Z METODOLOGII TEOLOGII PASTORALNEJ

Terminu „teologia pastoralna” albo „teologia praktyczna”¹ używa się w dwojakim znaczeniu. W rozumieniu szerszym używa się go na oznaczenie kilku dyscyplin teologii pastoralnej (praktycznej), z których każda zajmuje się zbawczą działalnością Kościoła. Do tych dyscyplin należy katechetyka, homiletyka, liturgia, misjologia pastoralna oraz teologia pastoralna (praktyczna) w wąskim znaczeniu. Każda z wymienionych dyscyplin częściowych teologii pastoralnej (praktycznej) zajmuje się odpowiednim zakresem działalności Kościoła, posiada swój własny sposób prowadzenia refleksji naukowej oraz własny warsztat metodologiczny². Wszystkie dyscypliny częściowe teologii pastoralnej zajmują się rozwojem Kościoła i określonym zakresem jego działalności zbawczej w konkretnej sytuacji historycznej.

Teologia pastoralna (praktyczna) w wąskim znaczeniu to jedna z wymienionych powyżej dyscyplin częściowych teologii pastoralnej (praktycznej). Jej przedmiotem jest działalność Kościoła jako Ludu Bożego w świecie. W związku z tym, że przedstawiciele różnych kierunków i ujęć tej dyscypliny akcentują

¹ Obecnie w krajach języka niemieckiego prawie powszechnie używa się nazwy „teologia praktyczna”, chociaż wydane w ostatnim okresie podręczniki tej dyscypliny noszą tytuł „teologia pastoralna”. Zob. J. Müller. *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*. Graz-Wien 1993; P.M. Zulehner, *Pastoraltheologie*, t. 1-4 Düsseldorf 1999-2000. W publikacjach z kręgu języka francuskiego, hiszpańskiego, włoskiego i angielskiego na określenie interesującej nas dyscypliny teologicznej stosowane są obie nazwy. W Polsce przeważa stosowanie terminu „teologia pastoralna”. Ponieważ jednak dla wielu ludzi nazwa ta kojarzy się z działalnością tylko hierarchii kościelnej, a nie całego Ludu Bożego, dlatego zasadne wydaje się stopniowe zastępowanie tej nazwy terminem „teologia praktyczna”. Wielu duszpasterzy jest przywiązanych do nazwy „teologia pastoralna”. Zmiana nazwy powinna być związana z pewnymi inicjatywami formacyjnymi. Formacja pastoralna powinna obejmować wyjaśnienie istoty, celu i specyfiki tak rozumianej dyscypliny naukowej. Powyższe racje wzięto pod uwagę przy wyborze nazwy dla niedawno wydanego podręcznika tej dyscypliny w Polsce. Zob. *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1-2, Lublin 2000-2002.

² W. Fürst. *Die praktische Theologie und ihre Fächer*, w: *Katholische Theologie heute*, red. F. Wohlmuth, Würzburg 1990, s. 317.

odmienne aspekty działalności zbawczej Kościoła w refleksji teologiczno-pastoralnej, podkreślając elementy eklezjologiczne albo wspólnotowe, prakseologiczne lub społeczno-polityczne, istnieje wiele, i to zróżnicowanych, określeń teologii pastoralnej.

Według przedstawicieli nurtu eklezjologicznego teologia pastoralna jest nauką teologiczną o urzeczywistnieniu się Kościoła w terażniejszości³. Według K. Rahnera teologia praktyczna (pastoralna) jest nauką teologiczną, która dzięki refleksji nad terażniejszą sytuacją Kościoła prowadzi badania nad urzeczywistnieniem się Kościoła dzisiaj⁴. Dla F. Klostermanna teologia praktyczna (pastoralna) jest nauką o urzeczywistnieniu się Kościoła jako wspólnoty we współczesnym świecie⁵. Według N. Greinachera teologia praktyczna (pastoralna) jest krytyczną teorią praktyki Kościoła w społeczeństwie⁶. R. Zerfass traktuje teologię praktyczną (pastoralną) jako naukę o działalności praktycznej Kościoła⁷. Przedstawiciele nurtu społeczno-politycznego określają teologię pastoralną jako naukę o działalności zbawczej Kościoła w świetle historycznej praktyki wyzwolenia⁸.

Na bazie koncepcji eklezjologicznej teologii pastoralnej, z uwzględnieniem aspektu socjologicznego, sytuują się definicje teologii pastoralnej formułowane przez socjologów religii. Zbliżoną do F. Houtarta⁹ i J. Laloux¹⁰ jest definicja ks. W. Piwowarskiego, który określa teologię pastoralną jako „naukę zmierzającą za pomocą teologiczno-socjologicznej analizy konkretnej terażniejszej sytuacji Kościoła do wypracowania aktualnych modeli teologicznych oraz odpowiadających im imperatywów i programów działania¹¹, według których Kościoł w tej

³ Zob. H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*. „Concilium” 1-2(1965-1966) nr 1-10, s. 156.

⁴ „Die Praktische Theologie ist die theologische Wissenschaft die aus einer theologischen Reflexion und Deutung der je jetzt gegebenen Situation der Kirche heraus auf den je jetzt fälligen Selbstvollzug der Kirche reflektiert”. K. Rahner. *Pastoraltheologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, red. F.X. Arnold, K. Rahner i in., t. 5, Freiburg im Br. 1972, s. 394.

⁵ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. I, Lublin 1970, s. 57.

⁶ N. Greinacher, *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*, „Collectanea Theologica” 61(1991) fasc. 2, s. 55-71.

⁷ Zob. R. Zerfass, *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, w: *Praktische Theologie heute*, red. F. Klostermann, R. Zerfass, München–Mainz 1974, s. 164-177.

⁸ M. Midali, *Teologia pastorale o pratica*, Roma 1991, s. 379-385.

⁹ Zob. F. Houtart, *Sociologie et pastorale*, Paris 1963, s. 171.

¹⁰ Zob. J. Laloux, *Manuel d'initiation a la sociologie religieuse*, Paris 1967, s. 105.

¹¹ Aktualny model teologiczny jest to wzór (ideał) wypracowany przez pastoralistę dla chrześcijan i wspólnot chrześcijańskich w oparciu o dyscypliny teologii systematycznej i teologii historycznej oraz w oparciu o nauki humanistyczne. Przesłanki większej dostarczają wymienione nauki teologiczne, przesłanki mniejszej nauki humanistyczne. Wniosek ze względu na przesłankę większą ma charakter teologiczny. Modele teologiczne stanowią podstawę do opracowania imperatywów i programów działania. Imperatyw pastoralny jest to zespół dyrektyw (nakazów i zaleceń) odnoszących się do realizacji modeli teologicznych w określonym miejscu i czasie. Programy działania są

konkretnej, terażniejszej sytuacji aktualizuje własną istotę, wypełniając misję pośrednictwa zbawczego”¹².

Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* Jana Pawła II ujmuje teologię pastoralną jako „naukową refleksję o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii: a więc o Kościele jako powszechnym sakramencie zbawienia, jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości” (PDV 57). W dokumencie tym czytamy także, że: „teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnoprawnej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii [...]. Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozeznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska” (PDV 57).

Wydaje się, że teologowi pastorałiście bliskie jest następujące określenie teologii pastoralnej: nauka teologiczna zmiierzająca do wypracowania – w świetle Objawienia Bożego i analizy terażniejszej sytuacji Kościoła – zasad i dyrektyw pastoralnych, według których Kościół w terażniejszej sytuacji wypełnia misję pośrednictwa zbawczego.

1. PRZEDMIOT MATERIALNY I FORMALNY TEOLOGII PASTORALNEJ

Zadaniem teologii pastoralnej jest naukowe ukształtowanie samoświadomości aktualnie działającego Kościoła. Świadomość ta jest konieczna, aby działanie Kościoła było skuteczne. Bez tej naukowej refleksji Kościoła nad swoją istotą, na bazie terażniejszej sytuacji, jego działalność nie odpowiadałaby uwarunkowaniom współczesności. Poprzez wypracowanie zasad i dyrektyw pastoralnych teologia pastoralna przyczynia się do skuteczności planowania w Kościele, do wytyczenia dróg urzeczywistniania się Kościoła dziś i w przyszłości. Nie może jednak teologia pastoralna zastępować konferencji czy rad duszpasterskich, podczas których dyskutuje się, co „tu i teraz” jest do zrobienia i na ile pewne zasady praktycznoteologiczne nadają się w określonej sytuacji do zastosowania. Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* potwierdza, że „wiedzę, zdobytą dzięki studiom teologii pastoralnej należy wykorzystywać w zastosowaniach praktycznych, to jest w określonych formach posługi duszpasterskiej [...]” (PDV 57).

to merytorycznie i metodycznie zaplanowane etapy urzeczywistniania modeli teologicznych. W. Piwowarski, *Perspektywa teologiczna a perspektywa socjologiczna w duszpasterstwie*, „Chrześcijanin w świecie” 5(1973) nr 26, s. 32-33.

¹² Piwowarski, *Perspektywa teologiczna...*, s. 30.

Teologia pastoralna jest nauką dyscypliną, w której zbiegają się różne refleksje, analizy, propozycje pochodzące z teologicznych ośrodków badawczych, od hierarchii kościelnej, instytucji duszpasterskich i poszczególnych pastoralistów jej zadaniem jest systematyzować je, koordynować oraz w miarę obiektywnie przedstawiać z uwagi na wspólny cel, jakim jest samourzeczywistnianie Kościoła w aktualnych warunkach miejsca i czasu¹³. Można powiedzieć, że zadaniem teologii pastoralnej jest kształtowanie naukowej refleksji Kościoła nad samym sobą.

Zadaniem teologii pastoralnej jest także kształcenie duszpasterzy i apostołów świeckich oraz przygotowanie ich do pracy w Kościele¹⁴. Chodzi tutaj o formację teologiczno-pastoralnego sposobu myślenia, o umiejętność oceniać i rozwiązywania konkretnych problemów i sytuacji duszpasterskich w świetle teologicznych zasad wynikających z istoty dzieła zbawczego i jego uobecniania się w Kościele. Zmierza się do wyrobienia zdolności samodzielnego przeprowadzania diagnozy i podejmowania adekwatnych decyzji w konfrontacji z konkretną sytuacją życiową (zob. PDV 57).

Przedmiotem materialnym teologii pastoralnej jest życie i działalność Kościoła w warunkach, jakie dyktuje współczesność. Przedmiot ten należy widzieć w perspektywie soborowej wizji Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego i Mistycznego Ciała Chrystusa. Tak rozumiana teologia pastoralna prowadzi naukową refleksję nad życiem i działalnością Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady działalności Kościoła są formułowane na podstawie Objawienia Bożego i nauczania Kościoła. Stanowią one kryteria oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa w obecnym czasie. Opierając się na tych zasadach, ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

Teologia pastoralna dokonuje także analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze teologiczno-socjologicznym lub teologiczno-psychologicznym, dokonana przy pomocy metod właściwych tym dyscyplinom. Analiza ta służy sprawdzeniu zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Ważne miejsce przypada tutaj interpretacji dotychczasowych form działalności Kościoła, służących temu instytucji oraz istniejących związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja powyższych zjawisk związana jest z odczytywaniem znaków czasu, którymi są zjawiska z różnych dziedzin aktywności ludzkiej, wyrażające potrzeby i aspiracje dzisiejszej ludzkości. Te zjawiska stają się znakami czasu dopiero wtedy, gdy dojdą do świadomości w biegu historii¹⁵.

¹³ Schuster, *Istota i zadania...*, s. 159-160. Zob. PDV 57.

¹⁴ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1992, s. 98.

¹⁵ A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, Warszawa 1974, s. 74-77.

Teologia pastoralna ustala także konkretne dyrektywy i wskazania pastoralne, według których powinna przebiegać działalność Kościoła. Formułując teologicznie uzasadnione zasady i dyrektywy pastoralne dotyczące działalności Kościoła dzisiaj i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność pastoralną Kościoła są odpowiedzialni.

Powyższe rozumienie przedmiotu materialnego teologii pastoralnej pozwala odróżnić teologię pastoralną od eklezjologii, uprawianej w ramach teologii systematycznej. Teologia pastoralna natomiast zajmuje się Kościołem w jego wymiarze egzystencjalnym i dynamicznym, a więc jego wieloraką działalnością w świecie, rozumianą zarazem jako działalność społeczno-historyczna i transcendentna. Ponieważ oba aspekty eklezjologii: esencjalny i egzystencjalny wzajemnie się przenikają i dopełniają, dlatego potrzebna jest współpraca teologii pastoralnej i teologii systematycznej¹⁶.

Przedmiotem formalnym teologii pastoralnej jest urzeczywistnianie się Kościoła w terażniejszości. Oznacza to, że teologia pastoralna przyjmuje jako swój podstawowy punkt widzenia uwarunkowania, w jakich dokonuje się uobecnianie Kościoła w aktualnej sytuacji. Przedmiotem tym nie zajmują się podstawowe nauki teologiczne, gdyż nie dysponują odpowiednimi dla analizy terażniejszej sytuacji Kościoła narzędziami badawczymi. Przedmiotem dla tych dyscyplin jest Kościół w swojej istocie. Analiza aktualnej działalności Kościoła ze wszystkimi jej faktorem jest zadaniem teologii pastoralnej¹⁷. One to określają możliwości urzeczywistniania się Kościoła, a ich znajomość pozwala odpowiednio reagować na narastające problemy eklezjalne.

Konkretna sytuacja, w której przypada Kościołowi spełniać swoje posłannictwo, nie jest przypadkiem, ale przewidzianym przez Boga czasem, w którym Kościół musi istnieć i działać. W takim rozumieniu aktualna sytuacja, w której Kościół urzeczywistnia zbawienie, jest elementem konstytutywnym Jego zbawczej działalności. Zainteresowanie Kościoła poznaniem współczesności jest równocześnie rozpoznaniem własnej kondycji i dróg urzeczywistniania się w terażniejszości. Analiza aktualnej sytuacji Kościoła jest analizą teologiczną, chociaż odwołuje się do wyników nauk pozateologicznych¹⁸.

¹⁶ Schuster, *Istota i zadania...*, s. 157; Zuberbier, dz. cyt., s. 105-107.

¹⁷ Schuster, *Istota i zadania...*, s. 158; W. Piwowarski. *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*. „Ateneum Kapłańskie” 58(1966) z. 5, s. 304-306.

¹⁸ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 2, Lublin 1971, s. 92-93; Piwowarski. *Eklezjologiczna koncepcja...*, s. 306.

2. PRAKTYCZNY I NORMATYWNY CHARAKTER TEOLOGII PASTORALNEJ

O specyfice teologii pastoralnej decyduje jej praktyczny i zarazem normatywny charakter. Oba elementy, normatywny i praktyczny, stanowią w badaniach teologicznopastoralnych jedną całość¹⁹.

Teologia pastoralna jest nauką praktyczną ze względu na swój przedmiot, którym jest działalność zbawcza Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego. Dlatego zajmuje się ona badaniem rzeczywistości społecznej i indywidualnej, poznaniem warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się działalność zbawcza Kościoła, poznaniem historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi i społeczności. Skuteczna działalność Kościoła zakłada znajomość rzeczywistości społecznej, historycznej, religijno-duszpasterskiej i psychologicznej, czyli znajomość osób i grup ludzi, na które Kościół oddziałuje. Refleksja pastoralna musi brać pod uwagę, że rzeczywistość, którą bada, podlega ciągłym zmianom²⁰. Te same formy oddziaływania duszpasterskiego mogą mieć różne znaczenie i różną skuteczność w zależności od okoliczności historycznych, społecznych i religijnych.

Teologia pastoralna jest także nauką normatywną, gdyż wypracowuje normy i zasady, którymi powinny kierować się wspólnoty eklesjalne i ich reprezentanci w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach działalności Kościoła. Próby podporządkowania albo nadrzędnego traktowania elementu praktycznego lub normatywnego byłyby wypaczeniem teologii pastoralnej (jednak sytuacje takie miały już niejednokrotnie miejsce w przeszłości). Teoria i praktyka ani nie są przeciwstawne, ani nie stoją obok siebie, ani naprzeciw siebie – stanowią dwubiegunową i zróżnicowaną jedność²¹.

Wzajemny stosunek teorii i praktyki kościelnej polega na wzajemnym oddziaływaniu obu dziedzin. Między normatywnym i praktycznym elementem refleksji teologicznopastoralnej zachodzi jakościowa przemiana. Teoria potrzebuje sprawdzenia lub wykluczenia jej przez praktykę; z kolei praktyka zawsze powinna wyrastać z uzasadnionych i teoretycznie przemyślanych założeń. Praktyka wprowadza w życie teoretyczne modele. Teoria jest między innymi także bodźcem działania²². Na całość myślenia teologicznopastoralnego składa się zarówno normatywny, jak i praktyczny aspekt poznania naukowego. Nie moż-

¹⁹ *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 20.

²⁰ J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 207-208.

²¹ N. Greinacher, *Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie*, w: F. Klostermann, R. Zeffass, *Praktische Theologie heute*, München-Mainz 1974, s. 109-110; T. Neufeld, *Das Theorie-Praxis Probleme als Anfrage an die Praktische Theologie*, „Franziskanische Studie” 61(1979) nr 2-3, s. 210-235.

²² Neufeld, dz. cyt., s. 218.

na konstruować zasad i imperatywów działalności eklezjalnej bez uprzedniej refleksji nad rzeczywistością i kryteriami jej oceny.

Aspekt praktyczny i aspekt normatywny poznania naukowego stanowią w teologii pastoralnej zwartą całość; nie można bowiem konstruować zasad i modeli działalności eklezjalnej bez uprzedniej naukowej refleksji nad rzeczywistością i podstawami jej oceny. Wypracowanie zasadnych teorii i praktycznych programów wymaga odwołania się do obu wymienionych źródeł. Od rzetelnego traktowania tych źródeł zależy wartość i przydatność refleksji teologicznopastoralnej.

3. RODZAJE BADAŃ W TEOLOGII PASTORALNEJ

Specyfika teologii pastoralnej polega także na tym, że prowadzone przez nią badania naukowe opierają się na dwóch rodzajach źródeł: Objawieniu Bożym i doświadczeniu wspólnot religijnych i poszczególnych ludzi. Zadaniem teologii pastoralnej jest opracowanie teologicznych zasad określających zbawczą działalność Kościoła we współczesnym świecie. Dlatego najpierw poznaje ona wymogi, jakie stawia Objawienie Boże i nauczanie Kościoła dziełu realizacji zbawczej misji Kościoła, czyli co – w świetle prawd i zasad objawionych – ma czynić Kościół na różnych polach działalności duszpasterskiej. Badania te służą poznaniu celów, treści, środków i metod prowadzenia duszpasterstwa. Zgodnie ze wspomnianymi zasadami teologia pastoralna prowadzi refleksję nad poszczególnymi formami działalności zbawczej Kościoła, aby ocenić wartość form aktualnie stosowanych i sformułować wskazania na przyszłość.

Ważne dla teologii pastoralnej jest pytanie, czy Kościół, aktualizujący swą działalność w określonych warunkach miejsca i czasu, realizuje – w swojej strukturze, celach i sposobach działania, w osiągniętych rezultatach i w życiu jego członków zbawczą misję, do której został powołany. Odpowiedź na to pytanie musi zawierać odniesienie do Objawienia Bożego i nauk teologicznych, zwłaszcza eklezjologii oraz z drugiej strony do konkretnej sytuacji, która może być badana metodami socjologicznymi, psychologicznymi itd. Badania rzeczywistości społecznej i indywidualnej, poznanie warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się działalność zbawcza Kościoła, poznanie historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi i społeczności ludzkich stanowi ważny etap badań teologii pastoralnej.

Teologia pastoralna wyprowadza wnioski służące skuteczniejszej działalności zbawczej Kościoła. Na podstawie Objawienia Bożego i nauczania Kościoła oraz doświadczenia chrześcijan teologia pastoralna formułuje wnioski w postaci zasad, dyrektyw i wskazań pastoralnych. Stanowią one istotny element teorii duszpasterstwa, uwzględniającej aktualne potrzeby i wyzwania cza-

su. Teologia pastoralna uzasadnia wnioski pastoralne na podstawie Objawienia Bożego i doświadczenia ludzkiego. Każda zasada pastoralna, reguła czy wskazanie powinno sprowadzać się do prawd i zasad wyprowadzonych z Objawienia Bożego albo być uzasadnione empirycznie i poparte wynikami badań socjologicznych, psychologicznych itd. Wypracowanie zasadnych wniosków i teorii dotyczących duszpasterstwa wymaga uwzględnienia zarówno teologicznych, jak i empirycznych źródeł.

Ze względu na złożoność przedmiotu istnieją w teologii pastoralnej różne rodzaje uprawiania refleksji naukowej. Johannes A. van der Ven mówi o czterech typach badań naukowych: monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i intradyscyplinarne²³.

Badania monodyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i metodą. Ten typ badań naukowych występował w teologii pastoralnej do roku 1777. W tym okresie teologia pastoralna była integralną częścią całej teologii i przechodziła te same, co i ona fazy rozwojowe. Refleksja pastoralna była wówczas zbiorem refleksji, reguł, rad i zaleceń odnoszących się do duszpasterskiej praktyki, a wypracowanych przez różne teologiczne dyscypliny.

Po wprowadzeniu w roku 1777 na uniwersytety teologii pastoralnej jako dyscypliny samodzielnej rozpoczął się okres jej znaczącego rozwoju, choć korzystająca ona nadal z metod badawczych stosowanych w innych dziedzinach. Jednakże badania monodyscyplinarne nie mogły dłużej sprostać zadaniom teologii pastoralnej. Otworzyło to drogę badaniom adekwatnym dla tej dyscypliny.

Badania multidyscyplinarne prowadzone w ramach teologii pastoralnej mają różne cele i różne metody. Wskazują one, że teologia pastoralna nie może realizować się tylko w jednym wymiarze. Ona musi także odnieść się do badań prowadzonych przez inne dyscypliny naukowe. Jej zadaniem powinno być metodyczne i systematyczne powiązanie w całość poglądów teologicznych z wynikami badań empirycznych. Dyscypliny te badają ten sam temat, ale każda przyjmuje inny punkt widzenia i stosuje własne metody. Nauki empiryczne dostarczają danych, które teologia pastoralna wykorzystuje w prowadzonej przez siebie refleksji naukowej. Teologia pastoralna uwzględnia wyniki badań empirycznych, zestawia je z teologiczną teorią i następnie interpretuje teologicznie. W naukach empirycznych chodzi o wyjaśnienie zjawisk indywidualnego i społecznego życia w perspektywie psychologicznej, socjologicznej i prakseologicznej. Natomiast w teologicznej refleksji chodzi o krytyczne przemyślenia w perspektywie Ewangelii i teologicznego nauczania²⁴. Chociaż badania multidyscyplinarne dały teologii pastoralnej szanse rozwojowe, to jednak po-

²³ J. A. van der Ven, *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*, w: *Theologie und Handeln*, red. O. Fuchs, Düsseldorf 1984, s. 102-128. Zob. S. Knobloch, *Was ist Praktische Theologie?* Freiburg/Schweiz 1995, s. 206.

²⁴ Knobloch, dz. cyt., s. 209.

wiązanie kompatybilne dwu rodzajów postrzegania tej samej rzeczywistości wymaga przygotowania szerszego niż teologiczne i dlatego prowadzenie takich badań nastęrcza teologom pastoralistom wielu trudności²⁵.

Badania interdyscyplinarne, jak sama nazwa wskazuje, bazują na wzajemnej zależności między teologią pastoralną a innymi dyscyplinami naukowymi. Badania interdyscyplinarne charakteryzuje wspólny cel, ale i różnaitość metod. U podstaw prowadzenia tych badań znajduje się przekonanie, że między teologią pastoralną i dyscyplinami naukowymi empirycznymi istnieją wielostronne relacje. J. A. van der Ven określa multidyscyplinarność jako następowanie po sobie (*Nacheinander*), zaś interdyscyplinarność jako realizowanie równoczesne (*Miteinander*). W pierwszym przypadku mówi o „powtarzalnym monologu”, w drugim o „paralelnym dialogu” między dyscyplinami naukowymi²⁶. Rozwój teologii pastoralnej i coraz węższa specjalizacja w ramach szeroko rozumianej teologii pastoralnej (praktycznej) otwiera perspektywy przed badaniami interdyscyplinarnymi. Dzięki badaniom interdyscyplinarnym może dokonywać się wzajemna wymiana i ubogacanie się pomiędzy poszczególnymi dziedzinami teologicznymi i naukami empirycznymi. Ze względu na specyfikę teologii pastoralnej (praktycznej) badania interdyscyplinarne są szczególnie potrzebne. Jednakże aby prowadzić takie badania, pastoralista powinien posiadać kompetencje zarówno teologiczne, jak i w zakresie nauk empirycznych²⁷.

W badaniach intradyscyplinarnych teologiczne i empiryczne metody badawcze i wyniki badań łączą się w jedną metodyczną i metodologiczną całość. Oznacza to, że teologia pastoralna sama powinna być „empiryczna”. Powinna ona stosować takie instrumentarium metodologiczne, w którym metody i techniki badawcze innych nauk zostaną zintegrowane w teologii²⁸. Chociaż podejmowane są już przez pastoralistów takie badania, to jednak dotychczas nie zostały wypracowane kryteria skutecznego ich realizowania²⁹.

4. PARADYGMAT ANALIZY TEOLOGII PASTORALNEJ

Nowsze badania wskazują, że przedmiot teologii pastoralnej (praktycznej) obejmuje trzy elementy treściowe. Według H. Schustera tymi elementami treś-

²⁵ W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 90-92; J. Mikołajec, *Metody teologii pastoralnej*, „Ateneum Kapłańskie” 97(2005) nr 576 z. 2, s. 256-257.

²⁶ Mikołajec, dz. cyt., s. 257.

²⁷ Piwowarski, *Socjologia religii*, s. 88-90.

²⁸ Knobloch, dz. cyt., s. 210; Mikołajec, dz. cyt., s. 258-259; R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, s. 23-24.

²⁹ Próbę zastosowania tej metody podjął J.A. van der Ven w badaniu motywacji pastoralnego zaangażowania wolontariuszy w trosce pastoralnej Kościoła o ludzi znajdujących się w sytuacjach granicznych. Zob. Knobloch, dz. cyt., s. 210; Mikołajec, dz. cyt., s. 259.

ciowymi są: znajomość istoty Kościoła, przez aktualizację której wypełnia Kościół misję pośrednictwa zbawczego, analiza teraźniejszej sytuacji Kościoła oraz wnioski pastoralne wskazujące na zasady i dyrektywy pastoralne, według których ma przebiegać działalność duszpasterska³⁰. Pogląd ten podzielali także F. Blachnicki³¹ i W. Piwowarski³². N. Greinacher wspomniane powyżej elementy treściowe teologii pastoralnej określa jako: analiza aktualnej sytuacji, sprawa Jezusa i pragmatyka³³. Chodzi w teologii pastoralnej o połączenie tych trzech elementów bo – jak zauważa N. Greinacher – wszystkie trzy elementy włączone są w jeden proces. Ze znajomości istoty Kościoła albo – według niektórych (N. Greinacher, H. Schuster) – „sprawy Jezusa”³⁴ wynikają pytania pod adresem aktualnej sytuacji, i na odwrót. Aktualna sytuacja i „sprawa Jezusa” stawiają pytania pragmatyce. Także z rozważań nad pragmatyką wyłaniają się pytania pod adresem znajomości istoty Kościoła (sprawy Jezusa), jak również analizy aktualnej sytuacji.

Ponieważ zadaniem teologii pastoralnej jest połączenie trzech wyżej wymienionych elementów, co nie jest rzeczą łatwą, dlatego metody teologii pastoralnej nie mogą mieć charakteru czysto dedukcyjnego, bo z Pisma św., nauczania Kościoła i prawa kanonicznego nie można wydedukować norm życia dzisiejszego Kościoła. Ale metody teologii pastoralnej nie mogą mieć też charakteru czysto indukcyjnego, bo nie można tylko na podstawie empirycznie zbadanej sytuacji Kościoła udzielać odpowiedzi dotyczącej rozwiązania dzisiejszych jego problemów. Dlatego – jak słusznie zauważył N. Greinacher – „teologia pastoralna ma nie tylko odpowiadać na pytania zadawane dzisiaj przez ludzi, ale ma także sama stawiać pytania współczesnym ludziom, ma dociekać rzeczywistości, struktur myślowych i wiarygodności w dzisiejszym społecznym systemie wartości. Teologia pastoralna (praktyczna) stosuje zatem metody empiryczne i normatywne”³⁵.

Zasygnalizowane powyżej problemy wskazują na zasadność paradygmatu analizy teologii pastoralnej. Paradygmat ten wychodzi z założenia, że trzy elementy treściowe teologii pastoralnej można ująć z punktu widzenia tej dyscy-

³⁰ H. Schuster, *Wesen und Aufgabe der Pastoraltheologie der Praktischer Theologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, t. 1, red. F.X. Arnold, K. Rahner, Freiburg–Basel–Wien 1970, s. 102–106. (tłum. pol.: *Istota i zadania teologii pastoralnej*. „Concilium” 1-2(1965-1966) nr 1-10, s. 154–159).

³¹ F. Blachnicki, *Problem metody w teologii pastoralnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6(1973), s. 146-147.

³² W. Piwowarski, *Eklezjologiczna koncepcja...*, s. 304-307.

³³ N. Greinacher, *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*, „Collectanea Theologica” 61(1991) fasc. 2, s. 64-71.

³⁴ Greinacher, dz. cyt., s. 67-71; H. Schuster, *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*, w: *Praktische Theologie heute*, red. F. Klostermann, R. Zerfass, München–Mainz 1974, s. 150-169.

³⁵ Greinacher, dz. cyt., s. 71.

pliny jako trzy etapy postępowania badawczego. Wspomniany paradygmat (schemat) analizy teologii pastoralnej oparty jest na sylogizmie praktycznym. W konstrukcji tego sylogizmu praktycznego przesłanka większa zawiera normy dla danego problemu, czyli odpowiada na pytanie, jak powinno być. Przeprowadza się tu naukową refleksję nad istotą Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady działalności Kościoła, sformułowane na podstawie Objawienia Bożego, nauczania Magisterium Kościoła i obowiązującego prawa kanonicznego, stanowią fundament dla teologicznej analizy aktualnej sytuacji duszpasterskiej, są kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwanie do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa. Opierając się na tych zasadach, można ustalić imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i najbliższą przyszłość³⁶.

Przesłanka mniejsza wspomnianego powyżej sylogizmu praktycznego zawiera opis i analizę rzeczywistości aktualnej. Jest to drugi etap badawczy paradygmatu analizy teologii pastoralnej. Na tym etapie badawczym dokonuje się analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze historyczno-teologicznym, socjologiczno-teologicznym i antropologiczno-teologicznym, dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Tradycyjne formy działalności Kościoła rozpatrywane są tutaj jako owoc historycznej refleksji Kościoła nad jego ówczesną sytuacją. Wiele z tych form utraciło dzisiaj swoje znaczenie i skuteczność, i dlatego nie wyraża dzisiejszej świadomości Kościoła. Stąd rodzi się potrzeba sprawdzenia zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w obecnych warunkach. Istotne jest umożliwienie adekwatnej reakcji Kościoła na problemy współczesnego świata, a nie sposób zachowania dotychczasowych form życia kościelnego. W tym celu teologia pastoralna musi prowadzić krytyczną refleksję nad działalnością Kościoła w świecie³⁷.

Teologiczna analiza teraźniejszości, opierając się na badaniach socjologicznych, psychologicznych, antropologicznych i pedagogicznych, obejmuje zagadnienia dotyczące sytuacji współczesnego świata w wymiarze globalnym, w różnych społecznościach ludzkich oraz sytuacji jednostek. Chodzi o sprawdzenie skuteczności i sensowności istniejących form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Rezultatem dokonanej w świetle kryteriów teologicznych analizy sytuacji Kościoła w konkretnym okresie historycznym powinny być imperatywy działania określające, co należy w danym miejscu i czasie czynić, aby zapewnić urzeczywistnianie się Kościoła zgodne z jego istotą oraz z zamierzeniami Boga.

Wniosek sylogizmu praktycznego ma charakter normatywny i aktualny. Stanowi on trzeci etap badawczy omawianego paradygmatu analizy teologii

³⁶ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Kraków 2001, s. 118.

³⁷ Zuberbier, dz. cyt., s. 71.

pastoralnej. Wnioski pastoralne obejmują wskazania i postulaty pastoralne. Według tych wskazań pastoralnych powinna przebiegać działalność Kościoła, zmierzająca do jego autorealizacji obecnie i w przyszłości. Pozwalają one na wypracowanie programów duszpasterskich dostosowanych do bieżącej sytuacji. Formułując teologicznie uzasadnione zasady dotyczące działania Kościoła, teologia pastoralna przyczynia się jednocześnie do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność są odpowiedzialni. W postulatach wyraża się kierunek realizowania działań Kościoła³⁸.

Wszystkie trzy etapy postępowania badawczego zachowują wewnętrzną jedność. Wyraża się ona w tym, że analiza teraźniejszej sytuacji Kościoła zakłada wcześniejszą refleksję nad jego istotą, zasady zaś i dyrektywy działania wynikają z dwóch poprzednich etapów badawczych³⁹.

Przedstawiony powyżej opis paradygmatu analizy teologii pastoralnej ma charakter ogólny. Na każdym etapie badawczym paradygmatu analizy teologii pastoralnej mogą być stosowane różne metody robocze. O doborze metod roboczych decyduje przedmiot właściwy prowadzonych badań.

5. METODY ROBOCZE

Poszukując aktualnych zasad wyznaczających działalność Kościoła, w pierwszym etapie badawczym paradygmatu teologii pastoralnej (eklezjologicznym) korzystamy przede wszystkim z metody dedukcyjnej. Stosuje się tutaj różne postacie rozumowań, w których punktem wyjścia jest Objawienie Boże i nauczanie Magisterium Kościoła, a także teologia dogmatyczna, eklezjologia, teologia fundamentalna, teologia moralna, prawo kanoniczne. Wykorzystuje się tutaj także analizę i syntezę, metodę pozytywną, porównawczą, redukcji, egzegezy, interpretacji tekstu, analogii. Dzięki tym metodom wyprowadzamy z Objawienia Bożego, nauczania Kościoła współczesnego, podstawowych nauk teologicznych i prawa kanonicznego podstawy do refleksji nad działalnością Kościoła współczesnego.

W drugim etapie badawczym (kairologicznym) teologia pastoralna nie może zadowolić się analizą sytuacji współczesnego świata, dokonaną przez nauki empiryczne (socjologia, psychologia, pedagogika, antropologia). Każda sytuacja ma bowiem także aspekt teologiczny, ponieważ przez nią Bóg przemawia do Kościoła. Aspekt teologiczny w analizie współczesnej sytuacji polega na swoistej interpretacji danych w perspektywie wiary Kościoła i planów Bożych wobec niego. Opierając się na takiej refleksji, stawia się najpierw pytania teologiczne, a potem dopiero socjologiczne, psychologiczne, antropologiczne, historyczne itp. W tym znaczeniu można mówić o ba-

³⁸ Kamiński, *Wprowadzenie...*, s. 119-120.

³⁹ Blachnicki, *Problem metody...*, s. 147; Kamiński, *Wprowadzenie...*, s. 120.

daniach i metodzie historyczno-teologicznej (F.X. Arnold), socjologiczno-teologicznej (H. Schuster)⁴⁰, psychologiczno-teologicznej, antropologiczno-teologicznej itp. W ramach swoich badań teologia pastoralna korzysta z metod badawczych ogólnie stosowanych w naukach empirycznych. (obserwacja bezpośrednia, w tym także obserwacja uczestnicząca oraz obserwacja pośrednia, wywiady ustne i pisemne, skategoryzowane i nieskategoryzowane, sondaże, eksperyment, badania w oparciu o kwestionariusz ankiety itd.)⁴¹. W badaniach opartych na dokumentach wykorzystuje się metody historyczne, krytyki i interpretacji źródeł, porównawczą, analizy tekstu, selekcji i inne. We wszystkich badaniach należy, zarówno w sposobie stawiania problemów badawczych, jak i w ocenie oraz interpretacji wyników badań, odwoływać się do kryteriów teologicznych. Charakter teologiczny tych badań i metod wyraża się w swoistym stawianiu problemów, jak też interpretowaniu faktów badanych przy pomocy wspomnianych powyżej metod empirycznych i historycznych.

Na trzecim etapie badawczym, zmierzającym do ustalenia aktualnych zasad działalności oraz postulatów pastoralnych, według których ma być prowadzona działalność Kościoła, stosuje się różne metody badawcze. Można tutaj wymienić metodę syntezy, metodę interpretacji, klasyfikowania.

ZAKOŃCZENIE

Teologia pastoralna osiągnęła ważny etap rozwoju po Soborze Watykańskim II. Nauczanie soborowe otworzyło przed teologią pastoralną nowe perspektywy i zadania, wytyczyło nowy styl i metodę prowadzenia badań teologiczno-pastoralnych. Do badania coraz bardziej komplikującej się rzeczywistości społeczno-religijnej teologia pastoralna wykorzystuje zespół metod właściwych praktycznym dyscyplinom teologicznym. Adekwatnie do praktycznego i normatywnego charakteru teologii pastoralnej dyscyplina ta stosuje metody empiryczne i normatywne. Wszystkie metody w zharmonizowany sposób funkcjonują w ramach paradygmatu analizy teologii pastoralnej.

Chociaż na metodologicznym polu teologii pastoralnej jest jeszcze bardzo dużo do zrobienia, to jednak dotychczasowe osiągnięcia przysłużyły się badaniom naukowym, a te z kolei – realizacji zbawczej działalności Kościoła w świecie współczesnym. Ze względu jednak na coraz większe trudności w dostosowaniu działalności Kościoła do burzliwych i wielokierunkowych przemian w świecie, teologia pastoralna musi poszukiwać metod jeszcze bardziej odpo-

⁴⁰ Blachnicki, *Problem metody...*, s. 148-149.

⁴¹ Por. J. Sztumski, *Wstęp do metod i badań nauk społecznych*, Katowice 1995, s. 85-140.

wiadających wyzwaniom obecnego czasu. Wydaje się, że trzeba pójść drogą syntezy metod stosowanych w ramach nurtu eklezjologicznego⁴² i prakseologicznego teologii pastoralnej. Takie podejście otworzy szanse bardziej wszechstronnego prowadzenia badań przy wykorzystaniu pełnego spektrum metod dedukcyjnych i indukcyjnych oraz równego traktowania teologii pastoralnej ogólnej i szczegółowej, a także eklezjologii esencjalnej i egzystencjalnej.

From Methodology of the Pastoral Theology

Summary

Pastoral theology conducts four kinds of research: monodisciplinary, multidisciplinary, interdisciplinary and intradisciplinary research.

The first kind of research is characterized by the common aim and method, the second has the common aim but the methods are different, the third one has both different aims and methods, the fourth one has the same methods but different aims. Contemporary pastoral theology requires multidisciplinary, interdisciplinary and intradisciplinary research, and the pastor of this theology needs to possess the necessary qualifications to do his job properly.

The paradigm of pastoral theology is based on the practical syllogism. In the construction of this syllogism, the major preamble of faith contains the general principles of the given case, while the minor preamble of faith contains the analysis of the contemporary reality; the conclusion is normative and timely. In each phase of the pastoral theology research, there are used various working methods.

In the first phase of the pastoral theology research (the ecclesiastical phase), apart from the deductive method, there are employed other methods such as: the comparative method, the positive method, exegesis, the interpretation of the text and analogy, etc. The second phase of the research (kairological) includes the historical and theological method, sociological and theological method, and the methods commonly used in the empirical science, such as: observation, interview, soundings, a study based on a questionnaire, and a study based on documents. The study of documents uses such methods as: the historical method, criticism and interpretation of the source material, comparisons, the analysis of the text etc. The third phase (praxeological) of the research of the pastoral theology paradigm, uses synthesis, interpretation and classification, etc.

Translated by Monika Gierak

⁴² Na potrzebę syntezy elementów wypracowanych w ramach różnych koncepcji nurtu eklezjologicznego teologii pastoralnej zwracali już uwagę niektórzy teologowie pastorałiści prawie 40 lat temu. Do chwili obecnej nic w tej kwestii nie zmieniło się. Zob. F. Błachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 2, Lublin 1971, s. 149-150; P.A. Liégé, *Position de la théologie pastorale*. „La Point théologique” 1971, s. 51-96.

Słowa kluczowe: teologia pastoralna, nauka teologiczna, nauka praktyczna, praktyka kościelna, normy, zasady, badania multidyscyplinarne, badania interdyscyplinarne, badania intradyscyplinarne, paradygmat teologii pastoralnej, metody robocze, metody empiryczne, metody normatywne.

Key words: pastoral theology, theological education, practical education, ecclesiastical practice, principles, monodisciplinary research, multidisciplinary research, interdisciplinary research and intradisciplinary research, the paradigm of pastoral theology, working methods, empirical methods, normative methods.